

Neobjavljena djela Girolama i Francesca da Santacroce na Visu, Lopudu i Korčuli

Među djelima mletačke slikarske radionice Girolama i njegova sina Francesca da Santacroce koja se nalaze u dalmatinskim crkvama i zbirkama spominje se i poliptih župne crkve sv. Marije od Spilica u Visu, i to njegove preostale dijelove, središnju sliku Marije na prijestolju između Ivana Krstitelja i sv. Petra i predelu sa slikama evangelista, svetaca i bratima.¹

To djelo se može sada upotpuniti novim podacima tako da se dobije predodžba njegove nekadašnje cjeline, a uvidi i njegova umjetnička vrsnoća.

Spominjala se i Girolamova pala u župnoj crkvi Blata na Korčuli, a nedavno je i objavljena,² dok slika Marije sa sinom koja je nad njom tek se ovdje objavljuje.

Uočeno je i osam slika njegove radionice u Lopudu, ali ni te nisu objavljene.³

Svih tih jedanaest radova upotpunjuju njihov još uvijek dovoljno neproučeni rad i povezuju ih jače sa Dalmacijom, pa ih se stoga ovdje objavljuje, opširnije opisuje i upoređuje sa srodnim slikama.

Apostolski vizitator veronski biskup Augustin Valier posjetio je krajem ožujka 1579. godine otok Vis i pregledao gotičku renesansnu župnu crkvu sv. Marije od Spilica, čija je gradnja započeta vjerojatno u osvit XVI stoljeća, ali još ni 1521. godine nije bila dovršena, jer joj je, dok bijaše u gradnji, proširen plan.⁴ Tom prigodom našao je u njoj „veliki posvećeni oltar s lijepom palom“, ali ga nije opisao kao ni dva ostala koja je u crkvenoj unutrašnjosti zatekao.⁵

Moglo se pretpostavljati da je ta „lijepa pala“ glavnog oltara Santacroceov poliptih, ali to tek sada izgleda vjerojatnim kada se za nj doznaje iz opisa biskupskih pohoda iz prve polovice XVII stoljeća.

Generalni biskupski vikar, poznati pjesnik „Kite cvitja razlikova“, braćanin Ivan Ivanišević je u opisu svog službenog pohoda župne crkve sv. Marije kod Spilica

¹ D. Westphal, Malo poznata djela XIV—XVIII stoljeća u Dalmaciji. »Rad JAZU« 258 str. 33. Zagreb 1937; Ista, Wenig bekannte Werke der Malerei des XIV bis XVIII Jahrhunderts in Dalmatien, str. 13. »Bulletin International de l'Académie Yougoslave des sciences et de beaux arts« à Zagreb IX 1937; K. Prijatelj, Nekoliko slika Girolama i Francesca da Santa Croce. »Radovi Instituta JAZU« u Zadru, sv. III str. 191. Zagreb 1957.

² K. Prijatelj, o. c. str. 190; Ista, Dopuna katalogu Santacroceovih djela u Dalmaciji. Studije o umjetninama u Dalmaciji I, str. 44. Zagreb 1963.

³ K. Prijatelj, Spomenici otoka Lopuda XVII—XVIII stoljeća. »Anali Historijskog Instituta JAZU« u Dubrovniku III str. 394. Dubrovnik 1954. Pretpostavlja se da su i dvije slike na zidovima trijumfalnog luka u zadarskoj crkvi sv. Šimuna vjerojatno rad radionice da SBanta Croce. C. Cecchelli, Zara, Catalogo delle cose d'arte e di antichità, str. 104. Roma 1932; I. Petricioli, Zadar, Turistički vodič, str. 56. Zadar 1952. »Zadnju večeru« Francesca da Santa Croce objavio je K. Prijatelj. Dvije slike iz Krapnja. Radovi Instituta JAZU u Zadru IX, Zadar 1962.

⁴ Beneficium S. Mariae delle Grotte Vulgo di Spillizze insulae Issae. Nos Franciscus Priticus Dei Gratia Episcopus Pharensis et Brachiensis... confratrum fundatorum et patronum ecclesiae nuncupate Sanctae Mariae delle Grotte insulae Lisse... per Nos illis et quorum nominibus interveniunt favorabilem assensum, facultatem et licentiam concedi et alargari debbere praedictam ecclesiam sanctae Mariae delle Grotte... licite ad ipsius Sanctae Mariae honorem et reverentiam erigere et fabricare, quam iam in parte erecta et fabricata ipsorum sumptibus existit... Datum Phari... 1521 indictione IX die vero V mensis aprilis. Raccolta di varie fondazioni di beneficij monasteri, chiese, parochie etc. della Diocesi di Lesina — Historijski Arhiv u Hvaru.

⁵ D. Domančić, Valierova vizitacija na otoku Hvaru i Visu. Arhivska građa otoka Hvara I str. 53. Hvar 1961.

2 Girolamo da Santacroce, DIO KRILA POLIPTIHA U VISU (detalj)

17. svibnja 1634. godine spomenuo da se u njoj nalazi pozlaćena i lijepa slika Marije sa sv. Petrom, Ivanom i ostalim svecima.⁶ Hvarski biskup, splićanin Nikola Georgi također je zabilježio u svom pohodu da se sa objiju strana središnje slike, Bogorodice između Krstitelja i sv. Petra nalaze pobočne svetačke slike.⁷ On je obavio svoj pohod 4. prosinca 1637. godine, a tri godine zatim već spomenuti biskupski vikar Ivan Ivanišević, pregledavši crkvu 14. svibnja 1650. godine mjesto hvarskog biskupa Vicenza Milani, tačnije je opisao poliptih, po čemu bi se reklo da se taj barokni pjesnik zanimao za slikarstvo. On je naime opisao raspored velikog poliptiha za koji se dosada nije znalo. Zabilježio je naime da je u sredini tog poliptiha na glavnom oltaru, u koji je uklopljen tabernakul, slika *Marije sa sinom* u rukama između *Ivana Krstitelja* s desna i *sv. Petra* s njene lijeve strane. S oba boka te središnje slike bila su dva krila poliptiha od kojih je svako imalo po dvije slike, jednu iznad druge. Na gornjoj slici desnog krila bili su prikazani sveci *Luka i Sebastijan*, a na donjoj *sv. Stjepan papa i Franjo Asiški*. Na lijevom krilu gornja slika je prikazivala svece *Roka i Marka*, a donja *Nikolu i Dominika*. Na vrhu poliptiha je bio prizor Kristova rođenja koji vizitator spominje u množini (in sumitate picturas nativitatis), pa bi se moglo pretpostaviti da su to bile

⁶ Visitatio Ioannis Ioannitii vicarij capitularis 1634. Rukopis u Biskupskom Arhivu grada Hvara.

⁷ Visitatio Georgij. Rukopis u Biskupskom Arhivu grada Hvara.

tri slike; središnji prizor *Rođenja* i uz njega *Poklonstvo pastira* i *Dolazak triju kraljeva*.⁸

Štovanje tih svetaca bilo je uobičajeno u toku XVI stoljeća kao i u ranijim i u kasnijim stoljećima u Dalmaciji, pa se ikonografski poliptih ne odvađa od svoje sredine. Može se pače reći da su naručitelji vjerojatno bratimi koji su se okupljali u ovoj crkvi, odredili njegov sadržaj.

Vizitator nije opisao predelu, ali se ona ionako uglavnom sačuvala, pa nam je tim poznat čitavi raspored ovog velikog poliptiha.

Uporedi li se njegov opis spomenutih slika koje je nabrojio pjesnik Ivan Ivanišević s ostatkom poliptiha, i to s dvije slike: sa središnjom i najvećom na kojoj je *Gospa sa sinom* između *sv. Petra* i *Ivana Krstitelja* i s polovicom donje slike desnog krila na kojoj je naslikan *sv. Stjepan*, koje i inače pripadaju istom stilu i majstoru, vidjet će se da su to doista dijelovi opisanog poliptiha tim više što se nalaze još uvijek u istoj crkvi. Predela koja se proteže preko širine središnje slike, drveni luk nad tom slikom i dva stupa koji je ograđuju s obe strane još više potvrđuju da su to doista dijelovi nekadanje cjeline.

Taj poliptih je vjerojatno rastavljen i uklonjen skupa sa svojim drvenim renesansnim oltarom početkom prošlog stoljeća da ustupi mjesto novom kamenom oltaru.⁹ Sred drvenih zidnih oplata iz XVIII stoljeća u apsidi se primjećuje jasno umetak s istim polustupovima i korintskim poluglavicama umetnut sred istočnog zida, da ispuni prazninu koja je na tom mjestu nastala nakon uklanjanja starijeg oltara, sa čijeg je poliptiha središnja već spomenuta slika uzdignuta visoko sred tog zida skupa s predelom i većim dijelom svog izrezbarenog okvira, od kojeg su ostala tek dva izljebana i reljefnom lozicom obavita stupa kompozitnih glavica i još neki manji komadi.¹⁰ Tada su vjerojatno uklonjena krila a i dva ostala stupa, jer će ih biti bilo četiri. U tom renesansnom izrezbarenom okviru nisu bile bočne volute kao što se to dosada smatralo.¹¹ One su izrezbarene u

⁸ Die 14 maji 1650

Perillustrissimus et reverendus dominus vicarius cintrae ripas Isse appellens, accessit una cum socijs visitationis ad visitandum ecclesiam parochialem eiusdem insulae Issae inter opidos Cut et Luca erectam sub titulo Beatae Mariae Virginis in quam a reverendo domino Gisdavcich capelano admodum reverendi domini Ioannis Petrovich vices gerentis modo aegrotantis convenienter receptus oratione facta, orationibusque pro defunctis absolutis, visitavit in primis sanctissima eucarestiae sacramenta quod invenit servari in pixide, habente cupulam argenteam deauratam positam in tabernaculo magis armarioli quam tabernaculi formam habentis, intus serico intravestito sera et clave non tamen deaurato munito, inserto in medio iconae collocate super altare maiori eiusdem ecclesiae, et continente in medio imaginem Beatae Mariae Virginis filium in manibus tenentis, Sancti Iohannis Baptistae à dextra, à sinistra verò Sancti Petri, à parte autem dextera earundem imaginem Sanctorum Lucae et Sebastiani desuper, infra S. S. Stephani et Francisci, à sinistra desuper S. Rochi et Marci, infra verò S. S. Nicolai et Dominici, in sumitate picturas nativitatis; vidit idem altare lapideum amplum consecratum et super eodem tres mappas mundas duo candelabra argentea, quatuor de auricalco tabellam secretorum crucem in medio. Vidit antependium sericum bradelam nimiam subtus habentem sepulcrum, quod iterdixit indeque descendendo. *Vizitacija biskupa Vicka Milani*, str. 66. Biskupski arhiv u Hvaru.

⁹ 12 septembris 1834... 2. che sia condotto a compimento l'altare maggiore formendole delle due statue laterali necessarie. *Vizitacija biskupa Ivana Skakoča 1834*. Rukopis u Biskupskom arhivu u Hvaru.

¹⁰ V. sl. G. Novak, Vis I, sl. 72. Zagreb 1961.

¹¹ K. Prijatelj, Nekoliko slika... str. 191.

3 Girolamo da Santacroce, POLIPTIH U ŽUPNOJ CRKVI U BLATU NA KORČULI

baroknom načinu i kasnije nadodane da uokvire središnju sliku nakon što je poliptih rastavljen.

Možda će ovdje objavljeni arhivski podatak, koji nam je pružio bar donekle pogled na cjelokupni izgled poliptiha, pomoći da mu nađemo izgubljena krila, budući da smo doznali koji su likovi na njima bili prikazani, ali cjelina se više neće moći uspostaviti kao ni cjelina kamenog renesansnog oltara kojemu se ulomci greda i lukova s istančanim reljefnim cvijećem, kaseticama i ovulima nalaze u crkvenom vrtu. Taj vrijedni oltarni okvir iz XVI stoljeća također je stradao pri obnavljanju crkvene ponutrice, a bio je jedan od ljepših radova na Visu pored Santacroceova poliptiha, „*Bogorodice*“ koju Grgo Gamulin pripisuje maestru Pantaleoneu,¹² terakotnog renesansnog reljefa *Marije sa sinom* u župnoj crkvi Zaselja, čija se široka i bogato naborana odjeća otkrila kad sam 1964. godine sa

njeza skinuo srebrni barokni oklop, i velike oltarne pale *Gospe sa sv. Raimundom, Nikolom i Stjepanom*, koju pripisujem baroknom friulanskom slikaru Nikoli Grassiu.

Doroteja Westphal je 1937. godine pripisala središnju sliku s predelom i ostacima krila radionici Girolama i Francesca da Santacroce ne opredjeljujući se posebno ni za jednog od njih dvojice.¹³ Kruno Prijatelj je potanje opisao sliku, predele i njihov okvir, smatrajući da su rad Girolama.¹⁴ Njegovim upoređenjima ovog djela s ostalim umjetnikovim slikama može se nadodati da niz apostola na dugoj predeli i dva anđela svojim položajem na vrhu Marijina prijestolja naliče onima na Girolamovom poliptihu potpisanom i datiranom 1531. godine u stolnoj crkvi apuljskog grada Castellanete.¹⁵

Westphalova i Prijatelj ne spominju krilo sa slikom sv. Stjepana pape iako je Westphalova znala za krila

¹³ O. c.

¹⁴ K. Prijatelj, *Nekoliko slika...*

¹⁵ M. D'Elia, *Mostra dell'arte in Puglia dal tardo antico al Rococo*. Catalogo str. 85. tav. 93. Bari 1964.

¹² G. Gamulin, *Stari majstori u Jugoslaviji*, str. 18, sl. 16. Zagreb 1964.

koja vrlo neodređeno spominje. Ovo sačuvano krilo je bilo kako pokazuje ceduljica na njegovoj poledini i restaurirano u Beču. Našao sam ga u sakristiji više župne crkve pa ga stoga ovdje objavljujem, jer potvrđuje ne samo da je poliptih bio onakav kako ga je opisao pjesnik Ivan Ivanišević 1650. godine, već da je njegov autor Girolamo znao doista ponekad dostignuti jači umjetnički izraz. Nažalost, sačuvana je samo polovica slike na kojoj je naslikan *sv. Stjepan papa*, pokrovitelj nekadašnje hvarske općine kojoj je pripadao i Vis. Druga polovica na kojoj je uz njega, prema Ivaniševiću opisu, bio *sv. Franjo* je propala, pa je od završnog polukruga naslikane daske ostala samo polovina koju je netko ravno odsjekao, da bi pravilnije izgledala.

Girolamov viški poliptih je naličio po svom rasporedu uglavnom na potpisani poliptih njegova sina Francesca na glavnom oltaru franjevačke crkve u gradu Hvaru,¹⁶ ali je nad središnjom slikom *Marije s dva sveca* bilo *Kristovo porođenje*, vjerojatno u luneti, kao što je na hvarskom poliptihu *Navještenje*, ili pak na tri dugoljaste manje slike.

Prema tome se može zaključiti da je Francesco preuzeo od očevog viškog poliptiha raspored svog hvarskog poliptiha u kojemu je okupio okomito četiri pobočne slike, svaku sa dva lika. Naviknut u njihovoj radionici na ponavljanje istih motiva, prizora i likova, on se na Hvaru ipak nije posve poveo za očevom središnjom slikom,¹⁷ ali je to učinio u jednoj pojedinosti, upravo u liku *sv. Stjepana* i naslikao ga prema očevom, kao što je u svom triptihu u Starom gradu na Hvaru prikazao svog *Ivana Krstitelja* prema onom očevom na

¹⁶ V. sl. D. Westphal, o. c. sl. 16.

¹⁷ V. sl. G. Novak, o. c. Autor pripisuje sliku Francescu da Santa Croce.

splitskom poljudskom poliptihu.¹⁸ Izradio je *sv. Stjepanu* slično bradato lice, postavio ga skoro u isti stav, ogrnuo ga bogatim plaštem na kojemu su izvezeni minijturni sveci pod gotičkim baldakinom plavih kupolica i cvijetni ukrasi koji naliče onima na Girolamovu plaštu.¹⁹ Slični su im srebrni dvostruki križ s pozlaćenim prstima i gornjim dijelom a i bijela platnena tijara sa tri zlatne krune.

Ali i pored svega toga, pomažući se ikonografski očevim uzorkom kao i u još nekim svojim slikama, Francesco nije dostigao Girolamovu vrsnoću. Lik mu je ukočen kao i ostali na njegovom hvarskom poliptihu. Pod odjećom se ne osjeća gipki oblik tijela, glava je premalena i nije prirodno s njim srasla a mršave ruke su odrvenjele. Svileni damask tijare ne sjaji, a pontifikalna odjeća je ukrućena.

Svi ti nedostaci ponavljaju se i na drugom Francescovom djelu u hvarskoj franjevačkoj crkvi: na potpisanoj poliptihu pod pijevnicom. Njegovi likovi su, dakle, često osušene i umrtvjele inačice jedrijih likova njegova oca.

Obratno od toga sada pronađeni Girolamov *sv. Stjepan* ima na osakaćenom viškom poliptihu u svom prodornom čvrstom pogledu snagu portreta. Nabori njegova plašta su plastični i prirodni, pojačava ih sjaj tkanine pa pridonose izražajnosti i punoći lika koji se kroz diskretno i istančano osvjetljenje stapa s laganim oblacima plavog neba u zvučnu cjelinu. Po svemu tome i po ostalim slikarski obrađenim pojedinostima ovaj lik svojom vrsnoćom nadmašuje Girolamove likove *sv. Dujma* i *sv. Ljudevita Tuluškog* na njegovom najvećem dalmatinskom djelu, poljudskom poliptihu,²⁰ koji ponešto sjećaju na viškog *sv. Stjepana*, ali im nedostaje slikarske širine. Odjeća im je grafički ukrućena, a lica nemaju izrazitost portreta.

Girolamov *sv. Stjepan* naliči ikonografski i u stavu *sv. Petru* sred njegove pale na glavnom oltaru *Župne crkve u Blatu* na Korčuli koja se zbijenom kompozicijom odvaja od ostalih dalmatinskih djela ovih slikara, naviklih da svetačke likove prikazuju pojedinačno ili u manjim skupinama na dijelovima poliptiha. Blatsku palu je u glavnim crtama opisao Kruno Prijatelj prije njene restauracije koju je izveo Konzervatorski zavod za Dalmaciju 1950. godine. Iako je bila već objelodanjena ipak je ovdje donosim s opširnijim opisom, jer je i ikonografski zanimljiva, budući da su na njoj okupljeni, kao glumci poslije predstave na pozornici, sveci na stepenicama i pločniku izmjeničnih rumenih i sivih ploča pred renesansnim lukovima. Srednji od tih lukova ističe se svojim pozlaćenim polusvodom i sjeća na one obložene pozlaćenim mozaikom u Markovoj mletačkoj bazilici, iako je taj motiv slikar mogao preuzeti sa pale *Bogorodice sa svecima* Giovanni Bellinija u mletačkoj crkvi San Zaccaria. A da je on tu Bellinijevu sliku poznavao svjedoči i maska staračke glave vrh Marijina prijestolja koju je preuzeo i prenio na njeno prijestolje usred poliptiha u Castellaneti.

¹⁸ K. Prijatelj, Starogradski triptih Francesca da Santa Croce. »Bilten Historijskog arhiva komune hvarske« 2, str. 18. Hvar 1960.

¹⁹ D. Westphal je pogrešno smatrala da svetac prikazuje sv. papu Silvestra. O. c. str. 32.

²⁰ V. sl. Ibidem, sl. 13, 14.

5 6 G. i F. da Santacroce, DIO POLIPTIHA U ŽUPNOJ CRKVI U LOPUDU

Blatska slika je naslikana na drvu, visoka je 187, a široka 219 centimetara. Na najnižoj je stepenici zapis koji svjedoči da je sliku koju je ljeti na dan Marijina uznesenja 1540. godine dovršio *Girolamo da Santacroce*, donio u Blato vjerojatno iz Mletaka nadstojnik ove crkve korčulanski plemić *Jakov Markov Kanavelović*, jedan od predaka pjesnika Petra Kanavelovića, koji je u Blatu i okolnim selima imao svoja imanja i kolone.²¹ Donosim ga u točnijem prijepisu nego što je do sada bio objavljen:

QVESTA · PALA · FO · COPIDA · ET · PORTADA · PER
M·IACOBO CANAVELLI CODAN · M· MARCO PRO
CVRATOR · M · D · XXXX · ADI · XV · AGVSTO ·
HIERONYMO DA
SANTA · CROCE · FECIT ·

Girolamo je sred pale postavio lik sv. pape kao i svog sv. Stjepana na viškom poliptihu u isti stav, oblikovao

²¹ Jakov se spominje u rodoslovnom stablu svoje obitelji. On je brat pradjeda pjesnika Petra Kanavelovića. V. Vuletić — Vukasović, II testamento di Pietro Canavelli (Kanavelović), str. 17. Split 1892.

mu slično prednji, lepezasti dio plašta, naslikao mu u istom položaju ruke i u lijevicu utaknuo slični, ali duži dvostruki križ, a na glavu stavio tijaru i tek mu je u desnu ruku mjesto knjige dao ključ. Očito je dakle da ovaj lik po središnjem položaju, po fizionomiji oporog lica kratke sijede brade i po atributima, osobito po ključu i tijari, predstavlja sv. Petra. Njega u pontifikalnom odijelu njegovih nasljednika, rimskih papa, prikazuju doduše vrlo rijetko, ali je ipak od desetog stoljeća ovako ponekad naslikan,²² te ga se takvog sreća i u mletačkom slikarstvu XV stoljeća.²³

Tik do njegove lijeve je Pavao s mačem, Ivan Krstitelj s jaganjcem na crvenoj knjizi i križem o kojemu se savija vrpca s natpisom ECCE AGNVS DEI, Jakov s visokim putničkim štapom, Bartul s nožem kojim mu odriješe kožu, plavokosa Barbara s modelom srednjor-

²² L. Reau, *Iconographie de l'art chrétien* III/3, str. 1083. Paris 1959.

²³ V. sl. L. Grossato, *Il museo Civico di Padova*, sl. 37. Venezia 1957.

7 8 9 G. i. F. da Santacroce, DIO POLIPTIHA U MUZEJU U LOPUDU

vjekovne kule i Klara s crvenim križem i pravilnikom svog reda, te još nekoliko svetica bez atributa. S desne strane su: bradati Andrija s velikim križem, Jerolim s modelom crkve, Augustin s mitrom i s biskupskim štapom, Petar mučenik dominikanskog reda s nožem vrh okrvavljele glave, Nikola s tri jabuke na knjizi, Katarina s kolutom i palmom mučeništva koju nosi i Justina čije grudi probija mač,²⁴ Jelena s tananom zlatnom krunom na glavi i s velikim križem, koji se kao i bijeli barjak s crvenim križem Ivane Arške ističe na pozadini, pojačavajući svijetlu okomicu nad Sebastijanom, s kojim se zatvara kompozicija.

U prednjem planu s lijeve strane je Ljudevit Tuluški. Na njegovom plaštu su izvezeni stilizirani ljiljani, znak njegova kraljevska roda kao i na poliptihu u Košljunu²⁵

i u Castellaneti,²⁶ ali začudo plašt ima neliturgijsku plavu boju. Iza njega je mršavi Bernardin sličan onome na Poljudu, Lovrijenac s gradelama i palmom mučenika i Stjepan s kamenom na ramenu, oba u crvenim, zlatnom žicom izvezenim dalmatikama. S desne prednje strane je Franjo Asiški s raspelom u ranjenoj ruci odjeven u slično naboranu odjeću kao i onaj sred Girolamove poljudske pale, Antun Padovanski s ljiljanom, Sebastijan i Rok sa štapom i ranom na bolesnom bedru koje viri kroz razdrte hlače.

Većina svetaca nad kojima lebdi obasjana golubica sv. Duha ima, dakle, jasne i uobičajene attribute, ali ih svakom od tih trideset i šest zbijenih likova nije bilo moguće naslikati zbog nedostatka prostora. Povezujući ih u tri

²⁴ Uporedi: P. Hendy — L. Goldscheider, Giovanni Bellini, Tab. 50. London 1945.

²⁵ V. sl. D. Westphal, o. c. sl. 10.

²⁶ P. Romanelli — M. Bernardini, Il museo Castromediano di Lecce, str. 104. sl. na str. 105. Roma 1932. Tu je svečev lik označen neodređeno kao »un santo vescovo« iako je po plaštu, na kojemu je uvezen i ljiljan, jasno da prikazuje Ljudevita Tuluškog.

10 11 G. i F. da Santacroce, DIO POLIPTIHA U ŽUPNOJ CRKVI (lijevo) I MUZEJU (desno) U LOPUDU

grupe, skrivajući im tijelo i prikazujući stražnjima samo glave, a nekima tek polovicu lica, naslikao je tu brojnu skupinu ispred tri renesansne niše poput apsida svetišta u uvjerljivoj ali jednostavnoj perspektivi, koja mu je bolje uspjela 1519. godine u „Pozivu sv. Mateja“ u Bassannu.²⁷ U skupini od četvorice evanđelista na toj bassanskoj slici već je pokušao nevješto stisnutim i zbijenim likovima rješavati prostor, pa se čini da su ta četvorica isječak iz blatske pale gdje je ipak prevladavala umrtvjela vodoravna crta poredanih glava kojoj se teško opiru okomice Petrova križa, biskupskih štapova i barjaka sv. Ivane. Jednoličnost je jedva izbjegao pokretajima glava postavljajući neke u profil ili u tri njegove četvrti, a neke potpuno sprijeda, tako da se čini da međusobno razgovaraju. Anđelčiči postavljeni na stepenice a raspoređeni u trokutnu kompoziciju oživljuju prizor. Njih će odavle preuzeti Francesco i naslikati s istim glazbalima na slično profiliranim stepenicama i šarenom mramornom pločniku²⁸ svoje beskrvne pale Marije na prijestolju sa sv. Petrom i sv. Klarom srušenog Benedettieva oltara u crkvi na Poljudu, nedavno popravljene također u Konzervatorskom zavodu za Dalmaciju.

Pored tog velikog broja likova Girolamo nije u blatskoj pali dostigao onu vrsnoću kao na viškom poliptihu. Plašt, tijara pa i lice sv. Petra lošije su slikani nego li na njegovom viškom Stjepanu.

Ne može se nikako usvojiti mišljenje da se na ovoj slici „naročito ističe snažan lik sv. Nikole u drugom planu, u kome je slikar postigao jedan od svojih većih dometa“, jer ukočeni sv. Nikola skupljenih ruku je izrazito loše postavljen i naslikan.

Sred zabata baroknog oltara iznad Girolamove pale u blatskoj crkvi je mala dugoljasta slika Marije s djetetom na plavoj pozadini. Takve slike se običavahu po

uzoru srednjovjekovnih poliptiha postavljati i na zabate renesansnih i baroknih oltara. Na ovome je ona vješto ukomponirana u jedinstvenu cjelinu popunjavajući je ikonografski, jer na glavnoj pali nema ni Marije ni njenog sina. Pokazivala je i ranije, barem u crtežu, oznake Santacroceove radionice, a sada je nakon restauracije u Konzervatorskom zavodu za Dalmaciju 1959. godine, treba svakako njoj pripisati. Visoka je 51 a široka 77 centimetara. Njena pozadina je plavo nebo pa ni prijestolje Gospino nije naslikano.

Marija svojim neizrazitim sanjarskim licem i Krist punanim i mekanim oblicima svog malog tijela slične sred Girolamovih poliptiha u franjevačkoj crkvi na splitskom Poljudu i u Košljunu na Krku.²⁹ Zrakasti križ oko djetetove glave, njegove rude plave kose i uopće stav slične onima malog Krista na Girolamovoj slici u mletačkom Museo Correr.³⁰ Stisnutim malim usnicama, pranicavim očima, svojim i djetetovim stavom vuče porijeklo od sličnih madona sa sinom koje su slikali u nekoliko inačica Jacopo i Giovanni Bellini, koji su, kako je poznato, i inače služili kao uzor Girolamu. Mali Krist kovrčaste kose sjeća na one Giacomove.³¹ Njegov stav blagosivljanja na blatskoj slici sličan je onome na Giovannijevoj kompoziciji *Gospe na prijestolju sa svecima i duždom Agostinom Barbarigom* iz 1488. godine u Muranu i na *oltarnoj pali* u mletačkoj crkvi San Francesco della Vigna iz 1507. godine,³² a osobito na njegovoj slici *Madone s djetetom* iz 1510. godine u milanskoj Berreri³³ gdje majka drži sina na sličan način kao na Girolamovoj slici vrh oltara u Blatu. Sličan stav imaju i Bogorodice Cime da Conegliano u Oleri, u Bergamu i u

²⁹ V. sl. Ibidem, sl. 10, 13.

³⁰ V. sl. G. Mariacher, Il museo Correr di Venezia. Dipinti dal XIV al XVI secolo, str. 210. Venezia 1957.

³¹ V. sl. M. Rothlisberger, Studi su Iacopo Bellini. »Saggi e memorie di storia dell'arte, II«, sl. 34, 36, 39. Venezia 1959.

³² V. sl. P. Henty — L. Goldscheider, o. c. sl. 58—60.

³³ V. sl. Ibidem, sl. 108.

²⁷ A Venturi, Storia dell'arte italiana IX/7, sl. 1. Milano 1934.

²⁸ V. sl. D. Westphal, o. c. sl. 15.

mletačkoj Galeriji.³⁴ Ali, naravno, po vrsnoći ovaj mali Santacroceov rad svojim mekim koloritom zaostaje za svojim uzorima.

Sve ove tri nedavno restaurirane slike pokazuju jasnije neujednačenost Santacroceovih u izrazu i dostignuću, jače otkrivaju razlike između oca i sina koje je G. Fiocco skoro izjednačivao,³⁵ a D. Westphal i K. Prijatelj točno uočili. Francescova zaostalost za ocem je vidljiva na mnogim njegovim djelima, iako još nije potpuno uočeno koje je dijelove on naslikao na očevim radovima u njihovoj zajedničkoj radionici, u kojoj je nastao i poliptih koji se je nalazio u franjevačkoj crkvi Gospe od Spilice u Lopudu, čiji je samostan još uvijek zapušten, iako se nalazi na istaknutom i lijepom položaju onog privlačnog i spomenicima bogatog primorskog sela koje je dalo svoj prilog našoj kulturnoj povijesti. Slike skinite s tog oltara smještene su djelomično na drugi oltar i u župni muzej u Lopudu, a 1964. godine bile su restaurirane od stručnjaka Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju.³⁶

D. Westphal je upozorila na sličnost postolja sv. Roka na središnjoj slici ovog poliptiha sa onim sv. Bartolomeja na potpisanoj slici Girolama da Santacroce u riznici kotorske stolne crkve, ne upuštajući se u njihovo jače stilsko povezivanje, iako je to bilo očito. K. Prijatelj je istaknuo sličnost lopudskih slika s nekim Santacroceovim djelima i izrekao mišljenje da su one dijelovi jedinstvenog kasnije rastavljenog poliptiha koji je naslikao Girolamo u suradnji sa svojim sinom Francescom.³⁷ Sa time se složio zatim i V. Đurić.³⁸ Nitko ih od njih nije objavio.

Pored već učinjenih uporedbi treba istaknuti da postolja sv. Roka, odjevenog kao na slikama Cime da Conegliano³⁹ u smeđem plaštu i žučkastom haljetku s plavom košuljom a obuvenog u crno modre čizme na lopudskoj slici, nije isto ni identično kao i na kotorskoj slici sv. Bartolomeja kao što se dosada smatralo, budući da mu se uz središnji brid savija akantov list, delfini kao česti motiv renesansnog kiparstva su jače oblikovani i širi mu je profil donjeg ruba, pa je plastičnije i bogatije nego li Bartolomejevo.

Teže je izvršiti usporedbe između arhandela Mihajla i Jurja, jer ih se ne sreća osim na ovom lopudskom poliptihu u dalmatinskim djelima Santacroceovih. Juraj na konju prikazan je samo na kotorskoj slici i nema većih sličnosti s lopudskim iako se podudaraju u načinu slikanja oklopa i opreme konja koja nije onako iskičena kao kod Vittore Carpaccia i Giovanni Bellinija. Dok je konj na kotorskoj pali u slobodnom pokretu, lopudski je suzdržljiv i ukočen, pače i skraćen u sažetoj kompoziciji s jahačem i zmajem zbog uskog prostora. U čvrstoći tog oblikovanja i sažetosti crtanja može se prepoznati Santacroceov način slikanja. Sv. Antun slični postavu i naborima odjeće Girolamovom Franji Asiškom

na pali u Blatu, na poliptihu u stolnoj crkvi u Castelaneliti⁴⁰ i vrh Francescova poliptiha u Dubašnici na Krku.⁴¹ On se kao Rok i Sebastijan uzdiže na pozadini plavog neba i gorovitog krajolika koji su svojim planinama i oblacima nalik na čvršće naslikanu pozadinu Girolamove Gospe sa sv. Jerolimom i sv. Ivanom u mletačkom muzeju Correr, a inače se sreća na slikama Santacroceovih. Široke i ponešto nezgrapne ruke ima Marija na lopudskom Navještenju i Bogorodica na toj slici u Museo Correr.⁴² Poprsje sv. Klare koja drži crveni križ i knjigu, oblikovano kovinskom, kiparskom čvrstoćom svoje smeđe odjeće, jače djeluje od one na blatskoj i poljudskoj pali. Njen rubac se razlikuje od onih u ostalim djelima Santacroceovim svojom bijelom bojom i plastičnim savijanjem koje nalikuje kovinskim cijevima. Sv. Sebastijan je jedan od rijetkih a i najuspjelijih aktova Santacroceove radionice. Njegovo tijelo je čvršće i ljepše oblikovano i postavljeno nego li na blatskoj pali, osobito mu je jasno nacrtan naborani pojas. Mučenik je prikazan uspravno, nije klonuo, ne okreće oči k nebu niti se grči u bolu, već ga suzdržljivo podnosi poput onih na slikama Giovannija Bellinija⁴³ i Cime da Conegliano⁴⁴ koje su poslužile često kao uzor Santacroceovoj radionici.

Uporedi li ga se međutim sa sv. Sebastijanom na oltarnoj slici Gospe milosrđa, koju G. Fiocco,⁴⁵ a donekle i ranije i K. Prijatelj⁴⁶ pripisuju Francescu da Santacroce koja se nalazi u već spominjanoj franjevačkoj crkvi na Poljudu u Splitu, vidjet će se očita razlika. Oltar je srušen na početku našega stoljeća i uništen njen istančani drveni okvir čije je polupitastre s lijepim renesansnim poluglavicama i poluoblom lukom bio vjerojatno islikao sam slikar, kako se barem po sačuvanoj fotografiji može pretpostaviti. Uništavanje tog oltara od kojeg nema traga, predstavlja jedan od bezbrojnih primjera neznačajnog postupka s umjetninama, koji se i u ovoj crkvi kao i u viškoj ponovio. Susjednoj pali Francesca da Santacroce također je naime nestao renesansni drveni oltar od kojeg je ostao tek izrezbareni okvir s grbom darovatelja, splitske obitelji Benedetti, koji se vidi na oštećenoj renesansnoj ploči njihova groba prenesenog u klostar samostana.⁴⁷ Ta ploča i slika su se nalazili u prvoj južnoj kapeli crkve⁴⁸ i činile su skupa s njenim reljefnim ulaznim lukom skladnu renesansnu cjelinu koja je kasnije raskinuta.

³⁴ V. sl. M. D'Elia, 1. c.

³⁵ V. sl. D. Westphal, o. c. sl. 17.

³⁶ V. sl. G. Mariacher, 1. c.

³⁷ V. sl. P. Hendy — L. Goldscheider, tav. 45, 54.

³⁸ V. sl. L. Menegazzi, o. c. sl. 6, 47.

³⁹ G. Fiocco, Carpaccio. str. 99. Roma 1942.

⁴⁰ K. Prijatelj, Spomenici Splita i okolice, str. 60. Split 1951; Isti, nekoliko slika... str. 189. Ali 1963 godine Prijatelj piše da mu je ta atribucija »prilično problematična« i smatra »da se problem te slike mora podvrgnuti novim analizama«. Dopuna katalogu str. 44.

⁴¹ Uporedi ga s reljefnim grbom koji također ima križ vrh ljestvica na pročelju Benedettijeve dvokatnice u Marulićevoj ulici starog Splita, koji je okičen gotičkim okvirom ali potiče iz XVII stoljeća, te je zanimljiv primjer za opetovanje i trajanje gotičkih motiva u baroknom vremenu. Uz grb je natpis: ANNO DNI MDCLXXX. U prilagođenom i nagrđenom dvorištu ostao je renesansni reljef sličan grbu u profilu. O ovoj obitelji i njenu grbu vidi F. Heyer, Wappenbuch des Königreichs Dalmatien, str. 4, 97. tab. 57. Nürnberg 1873.

⁴² Nella capella de Benedetti che è la prima a destra di chi entra in chiesa vi è la bellissima pala d'altare che rappresenta la Vergine in trono col Divino nato, che porge le chiavi a S. Pietro situato a destra, a sinistra Santa Chiara... D. S. Karaman, Zaslužni Spjelčani, str. 47. Rukopis u Muzeju grada Splita; O. Ozretić, Paludi di Spalato. »Buletino di Archeologia e Storia Dalmata, III« str. 186. Split 1881. Ozretić opisuje sliku i nadgrobnu ploču u kapeli iako nezna čiji je grb na njoj.

³⁴ V. sl. L. Menegazzi, Cima da Conegliano, Catalogo della mostra, sl. 1, 93. Venezia 1962. Uporedi i s Bogorodicom sa svecima F. Bissola u mletačkoj crkvi Il Redentore.

³⁵ G. Fiocco, I pittori da Santa Croce. »L'arte«, str. 179. Roma 1916.

³⁶ Fotografije ovih slika prije konzerviranja nalaze se u Konzervatorskom zavodu za Dalmaciju u Splitu.

³⁷ K. Prijatelj spominje među dijelovima poliptiha dva puta likove Navještenja i sv. Josipa, ali se to odnosi vjerojatno samo na Gabrijela, Mariju i na sv. Jurja. O. c. (Nekoliko slika...) str. 193.

³⁸ V. sl. J. Đurić, Dubrovačka slikarska škola, str. 220—221. Beograd 1963.

³⁹ V. sl. L. Menegazzi, o. c. sl. 9, 48.

12 Girolamo i Francesco da Santacroce, DIO POLIPTIHA U ŽUPNOJ CRKVI U LOPUDU

Na pali je prikazana Marija koju krune anđeli sa sinom u mandorli sred grudi. Ogrnuta je tamno modrim plaštem kojim zaklanja i štiti zbijene vjernike od srdžbe Stvoritelja, koji sred neba kao Zeus stiska u rukama snopove strijelica i sipa ih k zemlji, ali se one odbijaju o Gospin plašt. Njega okružuju krilate glave anđela u laganim oblacima. Uz Mariju je sv. Ljudevit Tuluški u biskupskom odijelu ogrnut plaštem na kojemu su izvezeni njegovi dinastički ljljani, a s lijeve goli sv. Sebastijan koji u ruci drži strijelicu svog mučenja. U pozadini se prostire brdoviti krajolik s gradićima i kulama.

Uporede li se mekoća izradbe i gipki crtež, prozračnost boja široke odjeće Stvoritelja, svetaca i vjernika, osobito kao papir bridovito lomljeni plašt sv. Ljudevita sa onima na Francescovim slikama, uočit će se izrazita razlika. Ovdje su preljevi istančaniji, sjene mekše, likovi šire oblikovani i ljepše međusobno povezani i stopljeni u jedinstveniju cjelinu nego li Francescovi kruti i kiparski određeni, obučeni u tvrdu, grafički crtanu i osjenčenu odjeću čvrstih, oštih i bogatih nabora na njegovim poliptisima u Hvaru i na Krku. Nebo je na ovoj slici prozračnije nego li na Francescovim.

Te razlike su očite kada se ova oltarna slika uporedi sa susjednom Francescovom *Gospom sa sv. Petrom i sv. Klarom*, obješenoj tik do nje na sjevernom zidu ove

crkve. Pala *Gospe milosrđa* nema stilskih veza ni s djelima Francescova oca Girolama. Njegov sv. Ljudevit Tuluški na spomenutom poliptihu u apsidi ove crkve i franjevačke crkve u Košljunu, jednako kao i onaj u muzeju u Lecce⁴⁹ ili njegov sv. Sebastijan u Lopudu i u Blatu sasvim su drukčije slikani, krupniji su i čvršći a imaju i drugačiju fizionomiju i različito oblikovanu kosu. Prozračnost, poetičnost a i „lirska nota“ koju je u ovoj slici osjetio K. Prijatelj upravo nas navodi da ne pripišemo ovo djelo Santacroceovima. Ta razlika između Santacroceovih djela u ovoj crkvi i ove pale bila je uočena već u XIX stoljeću, pa su je stoga i pripisivali pogrešno Carpacciu.⁵⁰

Slika je bila već krajem prošlog stoljeća veoma oštećena,⁵¹ a kada je konačno popravljena 1963. godine u Konzervatorskom zavodu za Dalmaciju, otkriven je raniji crtež Sebastijanove glave okrenute sprijeda. Majstor je dakle u posljednji čas okrenuo svečevu glavu u profil da življe i prostornije prikaže lik i da ga prirodnije ukomponira. Za njegovim imenom treba tragati, ali ne u krugu Santacroceovih.

⁴⁹ V. sl. P. Romanelli — M. Bernardini, 1. c.

⁵⁰ O. Ozretić, o. c.; L. Jelić — F. Bulić — S. Rutar, Guida di Spalato e Salona, str. 217. Zadar 1894.

⁵¹ Ibidem O. Ozretić, 1. c.

QUELQUES PEINTURES NON PUBLIÉES DE GEROLAMO ET FRANCESCO DA SANTACROCE EN DALMATIE

L'auteur publie quelques peintures de l'atelier des peintres vénitiens Gerolamo et Francesco da Santacroce, sur lesquelles on a écrit dans l'histoire de l'art dalmate mais qui, à l'exception d'une seule, n'ont pas encore été publiées.

D'après les documents d'archives du XVIIe s., on peut reconstruire le grand polyptyque d'autel de cet atelier qui se trouvait dans l'église paroissiale de l'île de Vis, dont sont restés des fragments; on ne publie ici que le reste de ce polyptyque: la moitié d'une aile — image de Saint Etienne Pape que l'on peut compter parmi les plus belles oeuvres de Gerolamo da Santacroce. D'après une description qui a été conservée dans les archives, ce polyptyque ressemblait — quant à la disposition — à celui du fils de Gerolamo, Francesco, qui se trouve sur l'autel de l'église des Franciscains dans la ville de Hvar, sauf que Francesco — qui a souvent imité les peintures de son père — n'a pas atteint la qualité de celui-ci.

L'auteur décrit aussi en détail la peinture d'autel de l'église paroissiale du village de Blato (île de Korčula) que Gerolamo a signée en 1540, et publie une petite Madone à l'Enfant de

l'atelier Santacroce que l'on peut voir sur la partie supérieure du même autel et fut peinte d'après de semblables Madones à l'Enfant par Jacopo et Giovanni Bellini, et par Cima da Conegliano, qui ont servi de modèles aux deux Santacroce.

Dans cet article sont également publiées les peintures de l'Annonciation, Saint Roch, Saint Sébastien, Saint Georges, Saint Michel, Saint Antoine et Sainte Claire qui appartenaient à un polyptyque peint dans l'atelier de Gerolamo et Francesco da Santacroce pour l'île de Lopud, près de Dubrovnik.

L'auteur compare toutes ces peintures avec les autres oeuvres de l'atelier de Gerolamo et Francesco da Santacroce en Dalmatie et en Italie, faisant ressortir leurs caractéristiques stylistiques et leur répétition dans la typologie, d'après quoi il ressort que l'atelier de peinture da Santacroce a été très sécond, qu'il a souvent exporté ses oeuvres tout le long de l'Adriatique, jusqu'en Italie du Sud et l'extrême sud de la Dalmatie mais que, sur ces toiles, les dits artistes ont souvent répété leurs figures de saints.